

Presentatie onderzoeksresultaten “Gewoon gastvrij”

Hans Arwert – Kerk in Actie
2 maart 2007

“Presentie is een praktijk waarbij de zorggever zich allereerst aandachtig en toegewijd op de ander betreft, zich voor die ander opent en bij hem/haar aansluit, zo leert zien wat er bij die ander op het spel staat – van verlangens tot angst – en die in aansluiting dáárbij gaat begrijpen wat er in de desbetreffende situatie gedaan zou kunnen worden en wie h/zij daarbij voor de ander kan zijn”

Deze volzin heb ik niet zelf bedacht, maar hij is afkomstig van Andries Baart, de godfather van de presentietheorie. Dat wil zeggen: de presentiebeoefening bestond al veel langer, maar hij heeft presentie tot een vak verheven, de methodiek ervan doordacht, en de presentiebeoefening wat meer aanzien gegeven in de wereld van zorg, hulp en welzijn.

Dit citaat staat daar omdat presentie ons hier bindt. In de ongeveer 60 kerk-en-buurt projecten die bij het netwerk Urban Mission zijn aangesloten, de 140 in- en aanloophuizen die in het Inloopcentra Beraad participeren en de 13 drugs- en straatpastoraten van het LOND zijn vele vrijwilligers en beroepskrachten werkzaam. Zij zijn *aandachtig aanwezig* bij mensen wier belangen het minst in tel zijn, zij zijn *gastvrij verbonden* met hen, zij proberen de wereld te vatten *door de ogen van de meest kwetsbaren* en zij doen wat hen te doen staat *als maatje, als naaste van de ander*. Precies analoog dus aan hoe Andries Baart het zo mooi formuleert.

En de kern van de presentiebeoefening is dat het niet om problemen maar om mensen gaat. Mensen met verlangens, en angsten of twijfels, - met gevoelens of gekten, - maar ook met kwaliteiten, kansen en mislukkingen, maar wel altijd om mensen.

Het lijkt daarom wat vreemd of zelfs tegendraads om onderzoek te doen naar een specifieke groep mensen die zich in al dit soort laagdrempelige opvanginitiatieven bevindt. De werkplekken zelf plakken immers geen labeltjes op de mensen om wie het hen gaat. Zij zien hen niet als probleemgevallen. Maar uit de netwerken van Urban Mission, LOND en ICB kwamen al langere tijd signalen dat de (groeïende) aanwezigheid van mensen met een psychische handicap een dynamiek met zich meebracht waar we het fijne van wilden weten. Juist om te weten hoe zij er in slagen aan psychisch kwetsbare mensen een plek te bieden. Vandaar dus dit onderzoek. En voor de duidelijkheid: het gaat er in dat onderzoek dus *niet om labeltjes te plakken, of mensen te problematiseren*.

Zo ging een projectgroep vanuit Lond, ICB, Urban Mission en Kerk in Actie, ondersteund door de Sesamacademie, ongeveer twee-en-een-half jaar geleden aan de slag om een onderzoek op te zetten en uit te voeren. Het was al gauw duidelijk dat het onmogelijk was om alle 180 tot 200 werkplekken onder de loep te nemen, als we dat al zouden willen. Het doel van het onderzoek was ook niet om een bepaald probleem getalsmatig te kwantificeren en van statistisch significante conclusies te voorzien. En dat is, - naast de valkuil van mensen tot probleemgeval te stempelen, - meteen het tweede mogelijke misverstand dat ik hier uit de weg wil ruimen: *het is geen kwantitatief onderzoek maar een kwalitatief onderzoek*. Dat wil zeggen dat we geprobeerd hebben de kwaliteit van het presentiewerk boven water te krijgen.

Het is dus een *kwalitatief onderzoek*. En dat houdt in: *bepaalde patronen* in het presentiewerk zichtbaar maken, *samenhangen* tussen kenmerkende zaken in deze laagdrempelige opvang proberen te ontdekken en om die patronen en samenhangen te *illustreren* aan een aantal werkpraktijken. We wilden te weten komen, wat nu kenmerkend is in de opvang van mensen met een psychische handicap. Waarom werkt het zoals het werkt en wat kunnen we daaraan ontlenen. Dat was onze zoekvraag. We moesten dus *niet de breedte in, maar de diepte*.

Uiteindelijk zijn 20 werkplekken diepgaand bevestigd op een zestal aspecten van hun bestaanswijze. Deze aspecten of factoren hebben we grotendeels ontleend aan Jan Hendriks. Hij definieert organisaties langs een vijftal factoren, factoren die elk hun eigen dynamiek hebben, maar die ook met elkaar samenhangen en elkaar wederzijds beïnvloeden. Verandert er iets in de ene factor, dan heeft dat ook zijn weerslag op een andere factor.

De factoren (of: bouwstenen) die Jan Hendriks noemt zijn: *Leiding*: hoe wordt een en ander aangestuurd, hoe zijn coördinatie en uitvoering van werk op elkaar afgestemd, hoe verhouden zich bestuur, vrijwilligers en beroepskrachten, waar ligt beslissingsbevoegdheid etc.

De tweede factor is: *profiel/identiteit*: wat is de gedeelde visie op het geheel, hoe ziet men zichzelf, en hoe onderscheidt men zich van anderen, welk profiel meet men zichzelf aan.

Doelen en taken is de derde factor die Hendriks noemt. Het gaat dan om vragen als: wie wil men bereiken, wat heeft men hen dan te bieden, en hoe voert men de taken die daaruit voortvloeien precies uit, hoe komt de taakverdeling tot stand, hoe worden de taakinhouden vastgesteld etc.

De vierde factor is: *structuur*: Die bouwsteen lijkt wat op de factor leiding maar bij structuur gaat het meer om de hiërarchische kant van de verschillende relatiepatronen binnen en tussen de beleidsvormende en de uitvoerende niveaus van het werk. Ook de werkomgeving, het draagvlak in de buurt, contacten naar buiten etc. (en in ons onderzoek uiteraard ook in het bijzonder om de contacten met GGZ-instanties), - al dat soort zaken speelt een rol in de factor structuur.

En tenslotte noemt Hendriks de factor *klimaat*. Dat is een wat diffuus begrip, maar het gaat daarbij om: hoe gaat het er aan toe, de onderlinge omgang, welke procedures en regels worden daarbij gehanteerd en vooral ook: hoe ervaart men die.

Zelf hebben we daar nog een zesde bouwsteen aan toegevoegd: de factor historie: hoe zijn de initiatieven ontstaan en hoe hebben zij zich ontwikkeld tot wat ze nu zijn.

Al met al leverden de twintig interviews een schat aan informatie op over het functioneren van het presentiewerk. In onderzoekstermen gezegd: het leverde 199 variabelen op waaruit we patronen, samenhangen en interdependenties moesten zien te destilleren, steeds met als zoekvraag voor ogen: wat zien we nu, welke kwaliteit komt hier uit opborrelen, welke plaatjes komen hieruit naar boven.

En dan nu de resultaten: wat zien we voor plaatjes?.

In de eerste plaats zien we dat de thematiek "psychiatrie" alom tegenwoordig is: *alle initiatieven hebben te maken met de bepalende aanwezigheid van mensen met een psychische handicap*. In de helft van de gevallen is het aandeel "psychiatrie" ook behoorlijk hoog te noemen: tot wel 80% van de bezoekers/cliënten heeft psychische problemen. Nogmaals voor de duidelijkheid: daarmee wordt niet een groep mensen geproblematiseerd maar, als je kijkt naar de werkomgeving van veel inloophuizen en werkplekken van buurt of straatpastoraat is dit op zijn minst een signaal: mensen met een psychische handicap bevinden zich steeds meer in de marge van de samenleving. Het is met hun maatschappelijke positie gewoon slecht gesteld. Dat had Kerk in Actie ook al geconstateerd in het Armoedeonderzoek van 2006.

Vervolgens zien we dat deze ontwikkeling een *sterke invloed heeft op het klimaat* binnen de initiatieven. Die invloed uit zich op twee manieren: twee uitersten zelfs: In het ene geval zie je dat er *zeer strikte en gedetailleerde regels* werden gehanteerd, variërend van "niet op de stoelen of tafels liggen" tot aan regels m.b.t. de persoonlijke hygiëne van de gasten.

In het ander geval worden juist *amper regels* gesteld. Kennelijk is de gedachte daarachter: onze mensen zitten zo ingewikkeld in elkaar: daar helpen regels ook niet erg bij. Het meest sprekende voorbeeld van een dergelijke losse regulering is de zinsnede uit een interview: "bij ons geldt eigenlijk maar één regel: je moet tenminste aanspreekbaar zijn" Oftewel: je moet niet al te sterk onder invloed staan van drank, pillen of andere drugs.

Voor de duidelijkheid: het is niet zo dat of het ene uiterste of het andere goed of niet goed is, adequaat of niet heet. Het zijn beide reacties op omstandigheden die aan de praktijk ontleend worden. Het zijn twee patronen, Het laat zien hoe het werkt. Het gaat dus om het plaatje dat opdoemt.

Ik zal dat heel even toelichten met een tabel uit het onderzoek (tabel 4.31 op pag. 41). Daar zie je onder het kopje 'mate van regulering' drie kolommen staan: (zeer strikte en specifieke regels, de normale omgangsregels, en nauwelijks regels), Deze drie mogelijkheden zijn afgezet tegen de wijzen waarop de regels tot stand zijn gekomen (van bovenaf bepaald, uit de praktijk gegroeid, of een wisselwerking tussen van onderaf en van bovenaf) En dan zie je een patroon: waar nauwelijks regels zijn is dit uitsluitend uit de praktijk gegroeid. En ook waar de regels heel strikt zijn zie je dit zelfde beeld, weliswaar met 1 uitzondering. De normaal gereguleerde initiatieven laten veel meer spreiding zien tussen 'van bovenaf', 'uit de praktijk' en 'wisselwerking tussen praktijk en van bovenaf'. Voor de duidelijkheid: met deze cijfers moet je geen statistiek bedrijven, maar het gaat om het patroon wat je ziet, het plaatje dat opdoemt: Dat patroon is dat *de praktijk de leerschool is voor het handelen*.

Wat we ook zien is dat de opvanginitiatieven goed zijn in het bieden van een *specifiek op het individu gericht hulpaanbod* aan hen die het meest hulp nodig hebben, de meest kwetsbaren. Maar waar de initiatieven minder goed in zijn, - dat vinden ze althans zelf, - dat is om de *belangen van psychisch*

kwetsbare mensen present te stellen richting politiek en samenleving. Daar komen ze voor hun gevoel te weinig aan toe en daar schieten ze (wederom naar eigen zeggen) in *te kort*. Bij kerken vinden ze over het algemeen wel gehoor voor deze thematiek.

Wat we al onderzoekend ook ontdekt hebben is een patroon van *specialisatie en professionalisering*. Naar mate initiatieven langer bestaan ontwikkelen ze een blikrichting op specifieke groepen. En alle initiatieven met zo'n toegespitste blikrichting of focus hebben altijd een één of meer beroepskrachten in dienst.

Uit het onderzoek komt ook naar voren dat een betaalde kracht een centrale rol speelt bij het een plek bieden aan mensen met een psychische handicap. Vooral in initiatieven waar mensen met een psychische handicap ook als vrijwilliger ingeschakeld worden is een beroepskracht onmisbaar. Dat is feitelijk een illustratie van hoe specialisatie en professionalisering hand in hand gaan.

Bijna alle opvangplekken hebben contact met de GGZ. Met name om advies in te winnen in de omgang met mensen met psychische problemen, en voor de deskundigheidsbevordering van vrijwilligers en (in mindere mate) die van de beroepskrachten.

De inloophuizen, het buurtpastoraat en drugs- en straatpastoraat onderscheiden zich wel van andere vormen van opvang door de wijze waarop zij mensen met een psychische handicap een plek bieden. Daar zijn ruwweg twee manieren of patronen in te ontdekken: de ene is de heel persoonlijke *een-op-een benadering*. "hier vind echte ontmoeting plaats" zo stelt men dan. De andere manier waarop men een plek biedt is door te stellen: "Hier hoeven mensen even niks", Er wordt een soort '*vrijplaats*' gecreëerd.

Tot slot, wat brengt ons dit alles. Aan een aantal lijnen hieruit hebben we getracht conclusies te verbinden in de vorm van een aantal aanbevelingen:

Ten eerste komt uit het onderzoek boven tafel dat het met *de maatschappelijke positie van mensen met een psychische handicap* tamelijk slecht gesteld is. Daar dient dus *verbetering* in te komen.

In de tweede plaats is het aan kerken om hun oor te luisteren leggen op plekken en bij mensen die gauw over het hoofd gezien worden. Dat is een zaak van lange adem, trouw en volhouden waar anderen zouden afhaken. Presentiewerk is daarom een onopgeefbare taak voor kerken.

Ten derde, met het onderzoek wordt nogmaals onderstreept dat de presentiebenadering beslist kwaliteit heeft. Kwaliteit die niet zomaar tot stand komt maar waar beroepskrachten en deskundige vrijwilligers een belangrijke rol in vervullen. Om de kwaliteit van het presentiewerk te waarborgen moeten er dus voldoende financiële middelen beschikbaar gesteld worden, bijvoorbeeld door fondsen, overheden, maar ook zorgfinanciers. Presentie heeft kwaliteit en dat mag wat kosten.

In de vierde plaats: Waar de opvanginitiatieven zich vooral toeleggen op het individu en zich te kort voelen schieten om het presentiewerk t.b.v. mensen met een psychische handicap naar buiten toe present te stellen is het een taak van kerken en diaconieën om deze pleitbezorging op zich te nemen. Zij zijn de belangenbehartigers van mensen met een psychische handicap naar politiek en samenleving.

En ten slotte: De laagdrempelige opvangplekken van het Kerk-en-buurt werk, drugs- en straatpastoraat en het inloophuizenwerk zijn kleine oases waar mensen met een psychische handicap even uit de wind kunnen zitten, als in een bushokje. Daar hoeft je even niks, als je wilt kun je een bus nemen, maar je kunt ook op een volgende wachten of een praatje maken met een medepassagier. Mensen met een psychische handicap hebben dat soort plekken nodig. Plekken aan de rand van de instituties, waar je even kunt schuilen voor een flinke bui en vervolgens weer je pad vervolgen. Cor Arends geestelijk verzorger bij de Symfora-groep benoemt dat soort plekken als 'transitionele plekken'. Plekken op de grens van de (veilige maar massieve) instituten en de ingewikkelde samenleving waar je op jezelf bent aangewezen. Daarmee zijn GGZ en laagdrempelige opvang bondgenoten om mensen met een psychische handicap een plek te bieden.